
ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ВИД СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ

*Штокало Марта Романівна,
студентка магістратури юридичного факультету
Львівського національного університету
імені Івана Франка*

Відповідальність як регулятор суспільних відносин є важливим елементом існування цілого суспільства і кожної людини. Завдяки відповідальності стають можливими регулювання та саморегулювання суспільних відносин. Трансформуючись із ознаки (характеристики) особи в особливе суспільне відношення, соціальна відповідальність робить можливим існування всіх інших суспільних відносин, оскільки кожне з них виникає і функціонує на засадах відповідальності та взаємовідповідальності його суб'єктів. Кожне суспільство, котре прагне до збереження своєї цілісності і подальшого розвитку, виробляє правила співіснування його членів (соціальні норми), а також здійснює контроль за їх виконанням.

Підґрунтям (підставою) соціальної відповідальності є соціальна норма, хоча глибинними, сутнісними підставами відповідальності є участь особи у суспільних відносинах, коли особа бере на себе зобов'язання. Таким чином соціальна відповідальність формується у суспільних відносинах, а вже потім закріплюється, формалізується у соціальних нормах. Закріпивши найбільш бажані для суспільства зразки поведінки, соціальна норма зворотно здійснює регулювання, розвиток та упорядкування суспільних відносин.

Така взаємозалежність характерна і для юридичної відповідальності, як виду соціальної. Юридична норма, що встановлюється чи санкціонується державою, визначає правило поведінки громадянина, а також містить санкції за невиконання чи неналежне виконання таких правил. Однак при цьому юридична норма залишається соціальною за своєю природою, оскільки виконує регулювання суспільних відносин, визначає зразки необхідної поведінки, та й визначає поведінку громадян. Попри це, вона завжди базується на домінуючих у суспільстві цінностях, уявленнях, моральних, релігійних нормах. Таким чином, нормативною підставою юридичної відповідальності є правова норма.

Соціальна відповідальність, як і юридична відповідальність як її різновид, завжди є частиною суспільних відносин, виступає формою взаємодії і взаємозв'язку окремих осіб і знаходить свій прояв у визнанні і здійсненні ними взаємних вимог. Тому юридична відповідальність виступає одним із інструментів управління суспільством, за допомогою якого врівноважуються інтереси суспільства, соціальних груп та окремих громадян, стимулюється належна реалізація та застосування юридичних норм, забезпечується правопорядок.

Особливістю юридичної відповідальності, яка дозволяє її виділити серед інших видів соціальної відповідальності, є те, що вона у повному обсязі ґрунтується на такій специфічній рисі права, як примусовість, під якою розуміється забезпеченість юридичних норм можливістю застосування державного примусу у випадку їх порушення. Теоретики права виділяють і інші особливості юридичної відповідальності, зокрема нормативність, реалізацію в специфічних стосунках між державою та особою, яка порушила правову поведінку.

Особливою актуальністю в цьому контексті набуває проблема форм реалізації юридичної відповідальності, а саме позитивної та негативної (ретроспективної) відповідальності. Позитивна форма юридичної відповідальності передбачає належне виконання своїх обов'язків, осмислення особою власного обов'язку перед суспільством, усвідомлення змісту, значення своїх дій та їх корегування відповідно до вимог юридичних норм. Проявляючись у позитивній формі через правові обов'язки, юридична відповідальність розрахована на свідоме, добровільне виконання вимог юридичних норм, тому є найбільш бажаною для суспільства і держави формою юридичної відповідальності. Саме позитивна юридична відповідальність робить можливою нормальне функціонування суспільних відносин, адже є основою безперешкодної реалізації правових норм, правомірної поведінки.

У випадку, коли особа порушує вимоги правових норм, не виконує покладені на неї обов'язки, тобто вчиняє правопорушення, виникає необхідність застосування щодо такої особи примусових заходів держави з метою забезпечення її належної правомірної поведінки. Таким чином, застосування примусових заходів свідчить не про виникнення юридичної відповідальності, а про зміну її форми. Тому вчинення особою правопорушення є підставою лише негативної (ретроспективної) форми юридичної відповідальності.

Як один із видів соціальної відповідальності, юридична відповідальність забезпечується, перш за все, за допомогою самоконтролю та саморегуляції поведінки. Позитивна юридична відповідальність, котра є чітко формалізованою і гарантованою державою, визначає поведінку особи, зв'язує вимоги юридичних норм та їх об'єктивізацію у правомірній поведінці. Поряд з цим, відповідальність є соціальною властивістю особи, яка ґрунтується на певній системі цінностей. Саме ціннісні орієнтації є важливим елементом соціального і правового регулювання поведінки, оскільки складають змістовну спрямованість особи, виражають внутрішню основу ставлення до системи соціальних норм і проявляються в соціальних (правових) установках особи.

З точки зору соціальної психології, соціальна установка особи є оціночною реакцією, що виражається в думках, почуттях і цілеспрямованій поведінці. Завдяки соціальним установкам здійснюється регулювання поведінки особи зокрема і суспільних відносин в цілому. Правова ж установка пов'язує особу і право, правові оцінки, мотиви, почуття з правовою поведінкою, визначає чи стане правова норма правилом особистої поведінки.

Особистісні норми дають можливість оцінювати власну поведінку, поведінку інших осіб, визначають наступну поведінку особи. При цьому відбувається засвоєння не лише правових норм, що стають особистісними правилами, а й позитивної юридичної відповідальності, котра поступово трансформується у властивість особи. Якщо такого засвоєння не відбувається, тоді має місце, як правило, протиправна поведінка особи, що вже є підставою негативної (ретроспективної) юридичної відповідальності.

Науковий керівник - Грищук О.В., доктор юридичних наук, доцент кафедри теорії та філософії права ЛНУ ім. Івана Франка